

Ένα μάθημα ελληνικής γλώσσας.

Διδακτική πρόταση για τη συνεξέταση αρχαίας και νέας ελληνικής γλώσσας στο πλαίσιο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Γεώργιος Τσερπές, Παντελεήμων Χιονίδης

Περίληψη

Η αξία της διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας και του ελληνικού πολιτισμού γίνεται κοινά αποδεκτή· ωστόσο, οι απόψεις για τον αποτελεσματικότερο τρόπο διδακτικής αξιοποίησης της γλώσσας αποκλίνουν σημαντικά. Στον πυρήνα του σχετικού προβληματισμού βρίσκεται η διδασκαλία της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας· η σκοπιμότητα της παρουσίας τους στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, η μεθοδολογία της μελέτης τους, η σχέση τους με την καλλιέργεια στο σχολείο της νέας ελληνικής, μητρικής γλώσσας των μαθητών. Καθώς ένας από τους άξονες της διδασκαλίας του μαθήματος της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας είναι «η συνεξέταση και η παράλληλη (χρονικά) διδασκαλία των γλωσσικών στοιχείων αρχαίας και νέας ελληνικής» απομένει να βρεθούν οι τρόποι για την αποτελεσματικότερη εφαρμογή των θεωρητικών αρχών και παραδοχών στη διδακτική πράξη. Στην παρούσα εισήγηση προτείνεται η διαμόρφωση ενός ενιαίου μαθήματος ελληνικής γλώσσας, στο πλαίσιο του οποίου διδάσκονται διαδοχικές περιοδοί της με τη σύζευξη των μαθημάτων της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας και της Γλωσσικής Διδασκαλίας στις γυμνασιακές τάξεις. Το συγκεκριμένο παράδειγμα που αναπτύσσεται στο κείμενο αφορά τη θεματική ενότητα «Το σχολείο στο χρόνο», που διδάσκεται στη δεύτερα γυμνασίου, και την έννοια του μεταβατικού ρήματος.

Abstract

It is widely accepted that the teaching of the Greek language in close connection with the study of Greek civilization remains highly important. However, there are sharp differences as to the most productive way of presenting the language to secondary education students. The teaching of Ancient Greek Language seems to be at the centre of the evolving argumentation; which is the necessity of teaching the subject to students aged between 12 and 15, under what methodology the course should be undertaken and how ancient and modern Greek could be interconnected? As it is stated, in theory, that one of the prime aims of teaching Ancient Greek Language is ‘the joint study of linguistic elements in both forms of the Greek language, ancient and modern’, we must unravel the most efficient teaching methods to put theory into practice. In this paper we propose the formation of a five-hours subject of ‘Greek Language’ in lower secondary education, which will result from the combination of the now existing subjects of Modern Greek Language and Ancient Greek Language. More specifically, the example of the proposed changes that follows presents the transformation of a chapter in the book of the second grade, which contains the subject ‘Education in time’ and deals with the grammatical issue of the adjective, according to the principles of teaching together ancient and modern Greek.

Εισαγωγή

Στις αρχές του καλοκαιριού που πέρασε ξέσπασε, φαινομενικά ξαφνικά και με φανερή αφορμή τις προτεινόμενες αλλαγές στο ωρολόγιο πρόγραμμα του γυμνασίου, μία έντονη δημόσια συζήτηση σχετικά με τη διδασκαλία της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας. Στη σχετική αντιπαράθεση τέθηκαν συλλήβδην θέματα που αφορούν από τη μεθοδολογία που εφαρμόζεται, στη διδασκαλία του μαθήματος μέχρι και την ίδια τη σκοπιμότητα της παρουσίας των αρχαίων ελληνικών από το πρωτότυπο στις γυμνασιακές τάξεις.

Η δημόσια συζήτηση – αντιπαράθεση ξεκίνησε με ανοιχτή επιστολή 52 ακαδημαϊκών, οι οποίοι μεταξύ άλλων υποστήριζαν:

Δεν καλλιεργείται επαρκώς η νέα ελληνική γλώσσα με το ισχύον ωρολόγιο πρόγραμμα, ενώ παράλληλα νοθεύεται το γλωσσικό αίσθημα των παιδιών που κάνουν διαρκώς αυθαίρετες αναγωγές και συγκρίσεις με την αρχαία και μάλιστα με την αττική γλώσσα, που είναι τόσο απομακρυσμένη από τη σύγχρονη γλώσσα. [...] Όπως είναι γνωστό, η γλώσσα μαθαίνεται με τη χρήση της και όχι με τη γνώση της ιστορίας της και της ετυμολογίας των λέξεων (Επιστολή των 52,).

Η πρόταση για την κατάργηση του μαθήματος των Αρχαίων Ελληνικών από το πρωτότυπο και τη μετατροπή του σε μάθημα επιλογής για τους μαθητές της γ' γυμνασίου προκάλεσε, όπως ήταν αναμενόμενο, αντιδράσεις. Οι υπέρμαχοι της πρότασης εστίασαν στη «γραμματοκεντρική» [sic] διδασκαλία των Αρχαίων Ελληνικών και στο γεγονός ότι σήμερα «η διαχρονία της γλώσσας δεν προβάλλεται, αφού τα βιβλία εστιάζουν στην αττική διάλεκτο» (Σακελλαρίου, 2016) καθώς και στην ανταπόκριση των μαθητών σε αυτά: «οι περισσότεροι μαθητές δεν βρίσκουν κανένα νόημα στην προσέγγιση της αρχαίας γλώσσας [και] δεν την κατακτούν με τρόπο που θα τους επέτρεπε να διευρύνουν τον γλωσσικό τους κώδικα» (Τσάφος, 2016). Από την άλλη, το κύριο αντεπιχείρημα που προβλήθηκε για την υπεράσπιση της διδασκαλίας της αρχαίας ελληνικής γλώσσας στο γυμνάσιο ήταν πως «λειτουργεί επικουρικά και συμβάλλει αποφασιστικά στην πληρέστερη κατανόηση της διαχρονικής διάστασης της Νέας (ιστορική ορθογραφία των λέξεων, ετυμολογία,

εμπλουτισμός λεξιλογίου)» (Καραμαλέγκου, 2016). Απαντώντας στις αιτιάσεις για στείρα διδασκαλία τύπων, προβλήθηκε το αίτημα διατήρησης του μαθήματος με την αναμόρφωσή του έτσι ώστε «να συνδυάζει τη γλωσσική διδασκαλία από το πρωτότυπο με την ανάλυση και την ερμηνεία των ιδεών και των νοημάτων του συγκεκριμένου έργου, έτσι ώστε η μελέτη της αρχαιοελληνικής να αναδεικνύει τον στοχασμό και τον πολιτισμό του αρχαιοελληνικού κόσμου» (Βεΐκου, 2016).

Ο προβληματισμός γύρω από το μάθημα των Αρχαίων Ελληνικών δεν είναι βέβαια ούτε πρόσφατος ούτε περιορίζεται σε ακαδημαϊκό επίπεδο. Από τη θέση ότι τα αρχαία ελληνικά δεν πρέπει να διδάσκονται στο γυμνάσιο, γιατί «η ταυτόχρονη διδασκαλία Νέων και Αρχαίων Ελληνικών στην πράξη προκαλεί σύγχυση, με αποτέλεσμα οι περισσότεροι μαθητές να είναι γλωσσικά ακατάρτιστοι» (Κριαράς, 2009), μέχρι την αισιόδοξη προσδοκία του Ι. Θ. Κακριδή ότι με τη μελέτη της αρχαιοελληνικής σκέψης από μετάφραση για τους μαθητές «θα ανοιχτεί η αυλαία σ' έναν κόσμο θαυμαστό σε ομορφιά και σε σκέψη» (2013, 9) οι περισσότερες απόψεις συγκλίνουν στη διαπίστωση πως η άγονη σχέση μεταξύ των δύο μαθημάτων τελικώς «υπονόμευσε τη συνεπή σύνδεση της σπουδής της μητρικής γλώσσας μας με τις 'στέρνες' της ελληνικής γλώσσας και του πολιτισμού» (Σπανός & Μιχάλης, 2012, 17).

Αλλά και η παρούσα εισήγηση, η οποία υποβλήθηκε ως πρόταση στο Συνέδριο πριν το ζήτημα αναδειχθεί από την επικαιρότητα, φανερώνει, νομίζουμε, ότι και μεταξύ των διδασκόντων στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση η αναζήτηση για τον αποτελεσματικότερο τρόπο μελέτης και διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας υπήρχε και συνεχίζεται – έστω και αν εκφράζεται μόνον σε ενδοσχολικές συζητήσεις και δημοσιοποιείται σε επιστημονικές συναντήσεις.

Ξεκινώντας από την «αποδοχή της οργανικής συνέχειας και της διαχρονικής αξίας της γλώσσας μας» και την ανάγκη διδασκαλίας και κατάκτησης «της μητρικής παράλληλα με τη μελέτη της λόγιας, βυζαντινής και αττικής έκφανσης της Ελληνικής Γλώσσας» (Σπανός & Μιχάλης, 2012, 50), σε αυτήν την εισήγηση επιχειρείται να δοθεί ένα παράδειγμα δημιουργίας διδακτικού υλικού για την Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και τη Νεοελληνική Γλώσσα που αναγνωρίζει και αναδεικνύει την άρρηκτη σχέση και την ισοτιμία τους με σκοπό την καλλιέργεια της κριτικής σκέψης του μαθητή. Τα δύο μαθήματα δεν αλληλοϋπονομεύονται διεκδικώντας διδακτικές ώρες,

αφοσιωμένους φιλόλογους και ενδιαφερόμενους μαθητές, αλλά συνυπάρχουν και, αν είναι εφικτό, αλληλοσυμπληρώνονται.

Πιο συγκεκριμένα, θα εξεταστεί η δυνατότητα ενσωμάτωσης στο μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας στοιχείων – κειμένων, γραμματικών και συντακτικών φαινομένων, λεξιλόγιου – από παλαιότερες περιόδους της γλώσσας. Ασφαλώς ο διαθέσιμος χρόνος, οι γνώσεις και οι φιλοδοξίες των εισηγητών δεν επαρκούν για να «(ξανα)γραφτεί» ένα σχολικό εγχειρίδιο Ελληνικής Γλώσσας. Σκοπός μας, αντιθέτως, είναι να παρουσιάσουμε μία μέθοδο σύμφωνη με τη σημερινή διδακτική πραγματικότητα για τη συνεξέταση των διαδοχικών μορφών της γλώσσας, η οποία μπορεί να εφαρμοστεί από τον εκπαιδευτικό πιλοτικά σε μία ή περισσότερες ενότητες ανάλογα με το χρόνο, τη διάθεση και την ανταπόκριση των μελών της σχολικής κοινότητας.

Στο πρώτο μέρος του άρθρου προσεγγίζονται με συντομία οι λόγοι που καθιστούν επιθυμητή και δυνατή τη διαχρονική μελέτη της γλώσσας στο γυμνάσιο. Στη συνέχεια, στο κύριο μέρος της εισήγησης, περιγράφεται αναλυτικά μία ενδεικτική πορεία διδασκαλίας, με αντικείμενο την ενότητα «Το σχολείο στο χρόνο» της β΄ γυμνασίου, και παρουσιάζονται οι βασικές αρχές που εφαρμόζονται στη διαδικασία επιλογής κειμένων αλλά και θεματικών αξόνων για τη συγκριτική μελέτη λεξιλογικών και γραμματικών – συντακτικών φαινομένων. Τέλος, δίνονται τα φύλλα εργασίας και το σύνολο του υλικού που χρησιμοποιείται στη διδακτική πράξη.

Προς ένα μάθημα Ελληνικής Γλώσσας: θεωρητική προσέγγιση

Η ιδέα για την παράλληλη διδασκαλία της αρχαίας και της νέας ελληνικής γλώσσας έχει προϊστορία, θεωρητική θεμελίωση και, ως ένα βαθμό, είναι αποδεικτική από τα σημερινά Προγράμματα Σπουδών.

Οι Σπανός και Μιχάλης (2012, 49) ανατρέχουν στο 1833 και αποδίδουν στον Αδαμάντιο Κοραή την πατρότητα της ιδέας:

Εν από τα μέσα του να ευκολύνη τις την μάθησιν αυτής [της αρχαίας ελληνικής] είναι και να την παραβάλλη, όταν την παραδίδη, με την κοινήν ταύτην γλώσσαν, την οποίαν εθηλάσαμεν με το μητρικόν γάλα [...] σώζει πολλά λείψανα της αρχαίας γλώσσης, λείψανα σεβάσματα, των οποίων η

καταφρόνησις εγέννησε τόσους μωρούς κανόνας γραμματικούς, τόσας γελοιώδεις ετυμολογίας των λέξεων, τόσας αθλίας παρεξήγησεις των συγγραφέων, τόσους αμαθείς διδασκάλους, και, το χειρότερον, κατέστησε τόσον αηδή της [αρχαίας] Ελληνικής γλώσσης την μάθησιν.

Αποφεύγοντας την ιστορική αναδρομή στα αναλυτικά προγράμματα του περασμένου αιώνα και στη σχέση ανάμεσα στη διδασκαλία της αρχαίας και της νέας ελληνικής γλώσσας, την οποία κάθε φορά καθιέρωναν (Σπανός & Μιχάλης, 2012, 38–40), ας εξετάσουμε τις προβλέψεις του πιο πρόσφατου Προγράμματος Σπουδών. Σε ό,τι αφορά το μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών αναγνωρίζει ανάμεσα στους βασικούς σκοπούς της διδασκαλίας οι μαθητές «να εκτιμήσουν τη σημασία της γλώσσας ως βασικού φορέα της έκφρασης και του πολιτισμού κάθε λαού». και «την πολιτιστική τους παράδοση της οποίας βασικό στοιχείο και φορέας είναι η γλώσσα [...]» (ΔΕΠΠΣ–ΑΠΣ, 2003, 47). Περαιτέρω ως «ειδικοί σκοποί» του μαθήματος προσδιορίζονται μεταξύ άλλων οι μαθητές «να επισημάνουν τη δομή και τις ιδιαιτερότητες της εθνικής τους γλώσσας [...] να αναγνωρίσουν και να εκτιμήσουν τη μακρόχρονη πορεία της ελληνικής γλώσσας και τον πλούτο των διαλεκτικών της μορφών [και] να διευρύνουν το λεξιλόγιό τους με τη συστηματικότερη χρήση των λεξικών» (ΔΕΠΠΣ–ΑΠΣ, 2003, 48–49). Είναι προφανές ότι η ίδια η σκοποθεσία – στοχοθεσία του μαθήματος της Νεοελληνικής Γλώσσας όχι μόνο επιτρέπει αλλά και επιβάλλει τη διαχρονική μελέτη της ελληνικής γλώσσας, αφού το σύνολο του ελληνικού πολιτισμού και όλες οι γλωσσικές εξελίξεις εμπίπτουν στο αντικείμενο του μαθήματος.

Την αδιάρρηκτη σχέση της αρχαίας και της νέας ελληνικής γλώσσας και την ανάγκη αποτύπωσής της στη διδακτική πράξη, σε επίπεδο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, αναγνωρίζουν οι Σπανός και Μιχάλης στο έργο τους *Η νεοελληνική γλώσσα στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Διδακτική Μεθοδολογία και Αξιολόγηση Αναλυτικού Προγράμματος* (2012). Σε αυτό υποστηρίζεται ότι η μελέτη της νέας ελληνικής γλώσσας αποτελεί την προϋπόθεση για την προσέγγιση των αρχαίων ελληνικών σύμφωνα με την ψυχοπαιδαγωγική αρχή «από το οικείο στο ανοίκειο, από το εύκολο στο δύσκολο, από το γνωστό στο άγνωστο» (Σπανός & Μιχάλης, 2012, 39). Το ενδιαφέρον στην πρόταση των δύο πανεπιστημιακών είναι ότι η στενή σχέση των δύο μορφών της ελληνικής γλώσσας δηλώνεται στη διδακτική πράξη με την

ενοποίηση των δύο μαθημάτων, της Νεοελληνικής Γλώσσας και των Αρχαίων Ελληνικών, και τη διαμόρφωση στο αναλυτικό πρόγραμμα δύο νέων μαθημάτων, της «Ελληνικής Γλώσσας» και των «Κείμενων Ελληνικής Λογοτεχνίας»:

Στο πρώτο μάθημα θα ενταχθεί η διδασκαλία και η κατάκτηση της μητρικής παράλληλα με τη μελέτη της λόγιας, βυζαντινής και αττικής έκφανσης της Ελληνικής Γλώσσας. Στο δεύτερο μάθημα θα ενταχθούν τα κείμενα των Ελλήνων συγγραφέων όλων των εποχών, πρωτότυπα και μεταφρασμένα, ανάλογα. (Σπανός & Μιχάλης, 2012, 50)

Υιοθετώντας το θεωρητικό πλαίσιο που στηρίζει αυτήν την πρόταση και μέσα στα όρια, τα οποία θέτει το υπάρχον Πρόγραμμα Σπουδών, μπορεί να επιχειρηθεί, σε πρώτο, πιλοτικό στάδιο, ο εμπλουτισμός μίας ενότητας του μαθήματος της Νεοελληνικής Γλώσσας με στοιχεία από τη διαχρονία της ελληνικής γλώσσας. Κατά την επιλογή του συμπληρωματικού υλικού κάποιες βασικές παραδοχές και αρχές που εφαρμόζονται είναι:

- η ελληνική γλώσσα παρουσιάζει οργανική συνέχεια και έχει διαχρονική αξία
- εκτός από τη νεοελληνική και την αττική, θα πρέπει να «εκπροσωπούνται» η κοινή των ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων, η βυζαντινή – μεσαιωνική, η καθαρεύουσα και, όπου είναι δυνατό, διάλεκτοι της ελληνικής γλώσσας
- στην αφετηρία της επαφής των μαθητών με τον αρχαιοελληνικό λόγο πρέπει να βρίσκεται η αναστροφή με το περιεχόμενο των κειμένων και όχι τα γραμματικοσυντακτικά φαινόμενα
- για να επιτευχθεί η *κατανούσα ανάγνωση* θα πρέπει να επιλέγονται εκτενή κείμενα με συνοχή και συνέχεια, τα οποία θα κρατούν αμείωτο το ενδιαφέρον των μαθητών
- τα κείμενα θα πρέπει να εντάσσονται σε θεματικούς άξονες
- κατά την εξέταση των γραμματικοσυντακτικών φαινομένων η διαδικασία πρέπει να παραμένει αυστηρά επαγωγική – οι μαθητές να καταλήγουν σε ομοιότητες και διαφορές από τα κειμενικά παραδείγματα που τους προσφέρονται για μελέτη

Η διαχρονική διάσταση της γλώσσας στο γυμνάσιο: διδακτική πρόταση

Στο διδακτικό εγχειρίδιο της β΄ γυμνασίου η τέταρτη ενότητα περιλαμβάνει κείμενα με θέμα «Το σχολείο στο χρόνο» (Γαβριηλίδου, Εμμανουηλίδης & Πετρίδου-Εμμανουηλίδου, 2011, 57–72). Στο δεύτερο μέρος της ενότητας εξετάζεται το αντικείμενο του ρήματος, στο τρίτο μέρος τα στοιχεία που εξασφαλίζουν τη συνοχή σε ένα ευρύτερο, μεγαλύτερο της παράγραφου, κείμενο και στο λεξιλόγιο δίνονται ουσιαστικά και επίθετα – μετοχές με θέμα την εκπαίδευση. Στο Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών για την επίτευξη των διδακτικών στόχων της ενότητας προτείνονται δραστηριότητες που ασκούν το μαθητή στο εντοπισμό μεταβατικών και αμετάβητων ρημάτων, του αντικειμένου τους και των διαφορετικών μορφών, με τις οποίες αυτό εμφανίζεται (ΔΕΠΠΣ–ΑΠΣ, 2003, 55). Με την ολοκλήρωση της επεξεργασίας της ενότητας, η οποία αναμένεται να γίνει σε έξι διδακτικές ώρες, οι μαθητές καλούνται να παράγουν γραπτό λόγο για τη σημασία της εκπαίδευσης ή για τα προβλήματα που αντιμετωπίζει το σχολείο τους.

Ας ξεκινήσουμε με τα «Εισαγωγικά κείμενα» της ενότητας και με τις προσθήκες που προτείνονται σε αυτά. Το πρώτο κείμενο με τίτλο *Η εκπαίδευση στην αρχαία Αθήνα* αποτελεί απόσπασμα από μεγαλύτερο κείμενο του Robert Flaciere και αναφέρεται στον ιδιωτικό χαρακτήρα της εκπαίδευσης στην κλασική Αθήνα και στις συνέπειες του συστήματος για το μορφωτικό επίπεδο των Αθηναίων πολιτών (Γαβριηλίδου, Εμμανουηλίδης & Πετρίδου-Εμμανουηλίδου, 2011, 58). Παραμένοντας στην αρχαία Αθήνα μπορούμε να προσθέσουμε απόσπασμα από τον *Πρωταγόρα* του Πλάτωνα, στο οποίο αναφέρονται οι τρεις ειδικότητες δασκάλων στην πόλη (ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ, Ι). Πρόκειται για κείμενο γραμμένο στην Αττική διάλεκτο, χωρίς, ωστόσο, ιδιαίτερες γλωσσικές απαιτήσεις. Οι ερωτήσεις που συνοδεύουν το κείμενο δε ζητούν από τους μαθητές τη μετάφραση του κείμενου, αλλά τους κατευθύνουν στην ουσία σε εντοπισμό λέξεων που διατηρούνται στη νέα ελληνική γλώσσα και τη σημασία των οποίων γνωρίζουν οι μαθητές. Γι' αυτό αποφεύγεται συνειδητά η παροχή «Λεξιλογίου» που θα προκαλούσε την αίσθηση της «ξένης γλώσσας» και θα ενίσχυε τον «πειρασμό» της μετάφρασης. Τέλος, ζητείται η σύγκριση με τα μαθήματα και τις ειδικότητες των εκπαιδευτικών στο σύγχρονο σχολείο.

Το τρίτο κείμενο της ενότητας προέρχεται από την Unesco και υπό τον τίτλο *Η βασική εκπαίδευση διαβατήριο για τη ζωή* περιγράφει τις προσπάθειες που έγιναν και συνεχίζονται για την καθολική εκπαίδευση των παιδιών καθώς, επίσης, και την

αναγκαιότητα παροχής βασικών γνώσεων στις πρώτες ηλικίες. Ως συμπλήρωμα σε αυτόν το σύγχρονο προβληματισμό μπορεί να δοθεί απόσπασμα από τον *Παπατρέχα* του Αδαμάντιου Κοραή, στο οποίο προβάλλεται η επιθυμία του αγράμματου ιερέα να τον αντικαταστήσει κάποιος μορφωμένος συνάδελφός του (ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ, II). Πρόκειται για δείγμα της γλωσσικής προσπάθειας του Κοραή να συνδυάσει την ομιλούμενη γλώσσα με λόγια στοιχεία· έτσι το λεξιλόγιο είναι προσιτό στους μαθητές, οι οποίοι όμως ενδέχεται να δυσκολευθούν από τη σύνταξη και τις καταλήξεις. Και πάλι οι ερωτήσεις κατευθύνουν τους μαθητές στην αναζήτηση κειμενικών δεικτών που τους βοηθούν να κατανοήσουν το περιεχόμενό του. Επιδιώκεται να αναδειχθεί η βαθειά επίγνωση για τη σημασία της μόρφωσης, η οποία διακρίνει τον πρωταγωνιστή της ιστορίας.

Στον ίδιο θεματικό άξονα, της έμφασης στην πολλαπλή σημασία της εκπαίδευσης, κινείται και το απόσπασμα με το λόγο του Κοσμά Αιτωλού (ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ III), το οποίο προτείνεται να παρουσιαστεί στους μαθητές αμέσως μετά το κείμενο της UNESCO. Με την επισήμανση πως το κείμενο είναι προγενέστερο του *Παπατρέχα* μπορεί να ζητηθεί από τους μαθητές να συγκρίνουν τους γλωσσικούς τύπους των δύο κειμένων μεταξύ τους και με τη νέα ελληνική και να προβληματιστούν για τη διαφοροποίηση ανάμεσα στη γλώσσα του λαού και τη γλώσσα των λόγιων. Έτσι, ανάλογα και με το ενδιαφέρον που θα επιδείξει η τάξη, οι μαθητές θα γνωρίσουν πτυχές του γλωσσικού προβλήματος που ταλαιπώρησε την ελληνική γλώσσα για δύο αιώνες.

Ολοκληρώνοντας τα «Εισαγωγικά κείμενα» της 4ης ενότητας οι μαθητές θα έχουν διαβάσει κείμενα της ελληνικής γλώσσας γραμμένα τον 4ο αιώνα π. Χ., το 18ο, 19ο και 20ο αιώνα μ. Χ· χωρίς να απομακρυνθούν από το θεματικό άξονα («Το σχολείο στο χρόνο») και να επιβαρυνθούν με την αναλυτική επεξεργασία των παλαιότερων μορφών της γλώσσας, εκπαιδευτικός και μαθητές έχουν στην πράξη έρθει σε επαφή με τη διαχρονική διάσταση της ελληνικής γλώσσας.

Σε ό,τι αφορά το δεύτερο μέρος της ενότητας – «Διαθέσεις του ρήματος, μεταβατικά και αμετάβατα ρήματα, το αντικείμενο» – η επεξεργασία των στοιχείων γίνεται επαγωγικά στο βιβλίο της Νεοελληνικής Γλώσσας, μέσα από τα κείμενα του πρώτου μέρους και από άλλα που έχουν και πάλι ως θέμα τους την εκπαίδευση (Γαβριηλίδου, Εμμανουηλίδης & Πετρίδου-Εμμανουηλίδου, 2011, 62–68). Επειδή η εκπαιδευτική εμπειρία δείχνει ότι το ζήτημα των διαθέσεων δυσκολεύει τους

μαθητές, καλό θα είναι η προσπάθεια διαχρονικής προσέγγισης να περιοριστεί στα φαινόμενα που συνδέονται με την έννοια του αντικείμενου. Ακολουθώντας τη λογική του υπάρχοντος σχολικού βιβλίου ζητείται από τους μαθητές να εντοπίσουν και στα κείμενα των Πλάτωνα, Κοραή και Κοσμά του Αιτωλού το συμπλήρωμα κάποιων υπογραμμισμένων ρημάτων και να διευκρινίσουν τη μορφή του. Για να διευκολυνθούν οι μαθητές στη σύγκριση και την εξαγωγή συμπερασμάτων για τις ομοιότητες και τις διαφορές που παρατηρούνται στα μεταβατικά ρήματα από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα καταρτίζεται ένας ενιαίος πίνακας που περιλαμβάνει ενδεικτικά ρήματα από όλες τις περιόδους (ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ IV). Κατά την επεξεργασία των κείμενων οι μαθητές θα αντιμετωπίσουν στα κείμενα του Πλάτωνα και του Κοραή τύπους μονολεκτικού απαρέμφατου, το οποίο δεν εμφανίζεται με αυτήν τη μορφή στη νέα ελληνική. Μετά τη σχετική συζήτηση στην τάξη, καλό θα είναι ο αναλυτικός πίνακας με τα όσα ισχύουν για τα μεταβατικά ρήματα στη σημερινή μορφή της γλώσσας (Γαβριηλίδου, Εμμανουηλίδης, Πετρίδου – Εμμανουηλίδου, 2011, 66–67) να συμπληρωθεί με διευκρινιστικές πληροφορίες για όσα ίσχυαν στα αρχαία ελληνικά (ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ V), χωρίς φυσικά να ζητηθεί από τους μαθητές να τις απομνημονεύσουν.

Συμπεράσματα

Σε αυτήν την εισήγηση επιχειρήσαμε να παρουσιάσουμε μία πρόταση για την προσέγγιση της ελληνικής γλώσσας στη διαχρονική της διάσταση στο γυμνάσιο. Αυτή στηρίζεται, από τη μία, στην αναγνώριση και την αξιοποίηση της άμεσης σχέσης που συνδέει την αρχαία και τη νέα ελληνική γλώσσα στα επίπεδα της κατανόησης, του λεξιλόγιου, των γραμματικοσυντακτικών φαινομένων. Από την άλλη, βασίζεται στις ιδιαίτερες συνθήκες που δημιουργεί η σημερινή εικόνα της εκπαιδευτικής κοινότητας για το μάθημα των Αρχαίων Ελληνικών και του τρόπου που αυτό διδάσκεται.

Η ανταπόκριση των μαθητών, όσες φορές επιχειρήθηκε στην τάξη η συνεξέταση θεμάτων και γλωσσικών φαινομένων διαχρονικά, υπήρξε ένα σημείο ενθάρρυνσης αλλά και προβληματισμού για τη γλωσσική πρόταση. Η προθυμία, που έφτασε στα όρια του ενθουσιασμού, δημιουργήθηκε εν μέρει από το περιεχόμενο του διδακτικού δίωρου, αλλά και από το καινοφανές του εγχειρήματος·

η επαναλαμβανόμενη εφαρμογή του μπορεί να προκαλέσει κόπωση στους μαθητές με την αντίστοιχη υποχώρηση της προθυμίας και παραγωγικότητάς τους. Από την άλλη η διάγνωση του βαθμού βελτίωσης στην προφορική και γραπτή χρήση της ελληνικής γλώσσας απαιτεί ασφαλώς μακρόχρονη εφαρμογή του προγράμματος με την ανάλογη άσκηση των μαθητών.

Το ζητούμενο να γίνει η ελληνική γλώσσα αντικείμενο εκπαιδευτικού προβληματισμού και πεδίο εφαρμογής καινοτόμων δράσεων ίσως να μην είναι τελικά ένας φιλόδοξος, «άπιαστος» στόχος. Η δημόσια αντιπαράθεση, οι κατηγορίες σε βάρος των Αρχαίων Ελληνικών ή της Νεοελληνικής Γλώσσας και οι εκατέρωθεν εκκλήσεις για την υποβάθμιση ή την κατάργηση γλωσσικών μαθημάτων δεν μπορεί να είναι λύση. Ο εμπλουτισμός του μαθήματος της μητρικής γλώσσας των μαθητών με παραδείγματα από το πλούσιο παρελθόν της μπορεί να αποτελέσει μία πρώτη, άμεση και εφαρμόσιμη εναλλακτική.

Βιβλιογραφία

- Βεΐκου, Χρ. (2016, 7 Ιουνίου) Δεν κερδίζουμε σε μορφωτικά αποτελέσματα αφαιρώντας. *Η Καθημερινή*. Ανακτήθηκε 31 Αυγούστου 2016 από <http://www.kathimerini.gr>
- Γαβριηλίδου, Μ., Εμμανουηλίδης, Π., Πετρίδου-Εμμανουηλίδου, Ελ. (2007). *Νεοελληνική Γλώσσα Β΄ Γυμνασίου*, Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- ΔΕΠΠΣ και ΑΠΣ (2003, 13 Μαρτίου). Ανακτήθηκε από <http://www.dschoo1.gr>.
- Κακριδής, Ι. Θ. (2013) *Γιατί διδάσκουμε Αρχαία Ελληνικά στα παιδιά*. Ανακτήθηκε 12 Σεπτεμβρίου 2013, από <http://www.greek-language.gr/greekLang/portal/blog/archive/2013/09/12/5347.html>.
- Καραμαλέγκου, Ελ. (2016, 7 Ιουνίου) Απαραίτητο εργαλείο. *Η Καθημερινή*. Ανακτήθηκε 31 Αυγούστου, 2016, από <http://www.kathimerini.gr>
- Κριαράς, Εμ. (2009, 27 Οκτωβρίου). Να καταργηθούν τα Αρχαία στο Γυμνάσιο. *Η Καθημερινή*. Ανακτήθηκε 31 Αυγούστου, 2016, από <http://www.kathimerini.gr>
- Σακελλαρίου, Αγ. (2016, 7 Ιουνίου) Μέσω της νέας ελληνικής ανοίγονται ορίζοντες. *Η Καθημερινή*. Ανακτήθηκε 31 Αυγούστου, 2016, από <http://www.kathimerini.gr>

- Σπανός, Γ., Μιχάλης, Αθ. (2012). *Η Νεοελληνική Γλώσσα στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Διδακτική Μεθοδολογία και Αξιολόγηση Αναλυτικού Προγράμματος*. Αθήνα: Κριτική.
- Τσάφος, Β. (2016, 7 Ιουνίου) Να αναζητήσουμε το καλύτερο για τα παιδιά. *Η Καθημερινή*. Ανακτήθηκε 31 Αυγούστου, 2016, από <http://www.kathimerini.gr>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

I.

Η εκπαίδευση των παιδιών στην αρχαία Αθήνα

Εἴτα δέ, ἐπειδάν οἱ παῖδες εἰς ἡλικίαν ἔλθωσιν, οἱ γονεῖς εἰς διδασκάλων πέμπουσιν, ἔνθα οἱ μὲν γραμματισταὶ ἐπιμελοῦνται ὅπως γράμματα μάθωσιν καὶ τὰ γεγραμμένα ἐννοῶσι, οἱ δέ κιθαρισταὶ τῷ κιθαρίζειν ἡμερωτέρους αὐτοὺς ποιεῖν πειρῶνται καὶ τὰς τῶν παιδῶν ψυχὰς πρὸς τὸν ῥυθμὸν καὶ τὴν ἁρμονίαν οἰκιοῦσι. Ἔτι οἱ παῖδες ἐν γυμνασίοις καὶ παλαίστραις φοιτῶσιν, ἐνθα οἱ παιδοτρίβαι βελτίω τα σώματα αὐτῶν ποιοῦσι, ἵνα μὴ ἀναγκάζονται ἀποδειλιᾶν διὰ τὴν τῶν σωμάτων πονηρίαν.

(Πλάτων, *Πρωταγόρας*)

- ☒ Από ποιες ειδικότητες δασκάλων εκπαιδεύονταν οι μικροί Αθηναίοι;
- ☒ Τι μάθαιναν από τον καθένα; Μπορείς να συμπληρώσεις τον πίνακα που ακολουθεί (στα νέα ελληνικά);

Ειδικότητα	Αντικείμενο διδασκαλίας

- ☒ Ποια από αυτά τα μαθήματα υπάρχουν στο πρόγραμμα του σημερινού σχολείου;
Σε ποια βαθμίδα διδάσκονται και ποιοι τα διδάσκουν;

II.

[Ο Παπατρέχας]

Ἦκουσεν ὅτι ἱερεὺς τις, εἰδήμων τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, ἐπεριήρχετο τὴν νῆσον, ζητῶν να εμβή εἰς καμμίαν ἐκκλησίαν εφημέριος. Τι κάμνει ὁ καλὸς σου Παπά

Τρέχας; Τρέχει προς αυτόν να τον προβάλει να δεχθή αντ' αυτού την εφημερίαν της Βολισού. [...]

- Εγώ, τέκνον, είμαι αγράμματος· τον οποίον επιθυμώ να βάλω εις τόπον μου εφημέριον, είμαι βέβαιος, ότι είναι επιτηδειότερος παρ' εμέ να διδάσκη και να κυβερνά τας ψυχάς των καλών μου τούτων χωρικών.

Εις τοιαύτην γενναίαν απόκρισιν τι είχα ν' ανταποκριθώ; Συνέκλαυσα κ' εγώ με τους Βολισσινούς, και επρόσμενα με λύπην της ψυχής μου την στέρησιν του καλού τούτου ιερέως, την οποίαν και ηθέλαμεν πάθειν, εάν οι κάτοικοι των Θυμιανών δεν επρόφθαναν να λάβωσι τον λόγιον ιερέα εις εφημέριον, και ν' αφήσωσι πάλιν εις ημάς τον ιδικόν μας.

(Αδαμάντιος Κοραής, *Ο Παπατρέχας*)

- ✎ Στην πρώτη παράγραφο αναφέρεται δύο πρόσωπα με την ίδια ιδιότητα, τα προσόντα τους και ο τόπος. Να τα εντοπίσετε.
- ✎ Γιατί ο Παπά Τρέχας θέλει να διορίσει άλλον στη θέση του;
- ✎ Είναι *αγράμματος* ο Παπά Τρέχας; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.

III.

[Καλύτερον να έχεις ελληνικόν σχολείον]

Έχετε σχολείον εδώ εις την χώραν σας να διαβάζουν τα παιδιά; - Δεν έχομεν, άγιε του Θεού. – Να μαζευτείτε όλοι σας να κάμετε σχολείον καλόν, να βάλετε και επιτρόπους να το κυβερνούν, να βάλουν διδάσκαλον να μανθάνουν όλα τα παιδιά γράμματα, πλούσια και φτωγά.

Καλύτερον, αδελφέ μου, να έχεις ελληνικόν σχολείον εις την χώραν σου, παρά να έχεις βρύσες και ποτάμια· διότι οι βρύσες ποτίζουν το στόμα, τα σχολεία όμως ποτίζουν την ψυχήν. Και ωσάν μάθεις το παιδί σου γράμματα, τότε λέγεται άνθρωπος.

Δια τούτο πρέπει να στερεώνετε σχολεία ελληνικά να φωτίζονται οι άνθρωποι· διότι διαβάζοντας τα ελληνικά, τα θύρα όπου λαμπρύνουν και φωτίζουν τον νουν του μαθητού ανθρώπου. Καθώς φωτίζει ο ήλιος την γην όταν είναι ξαστεριά και βλέπουν τα ομμάτια μακριά, έτσι βλέπει και ο νους τα μέλλοντα· απεικάζουν (= αντιλαμβάνονται) όλα τα καλά και τα κακά, φυλάγονται από κάθε λογής κακόν και αμαρτίαν. Διότι το σχολείον ανοίγει την εκκλησίαν. Το σχολείον φωτίζει τους ανθρώπους.

(Κοσμάς ο Αιτωλός, *Διδαχές*)

- ✎ Τι προτείνει ο Κοσμάς ο Αιτωλός στο ακροατήριό του;
- ✎ Με ποιες φυσικές ανάγκες και φυσικά φαινόμενα συγκρίνεται η παιδεία; Τι πετυχαίνει με αυτόν τον τρόπο ο αφηγητής;

IV.

✎ Να συμπληρώσεις τον πίνακα που ακολουθεί με τα στοιχεία που ζητούνται για τις υπογραμμισμένες λέξεις των κείμενων 1 του βιβλίου και των αποσπασμάτων από τον Πλάτωνα, τον Κοραή και τον Κοσμά τον Αιτωλό:

Ρήμα	Λέξη / λέξεις που συμπληρώνουν τη σημασία του	Τι είναι γραμματικά αυτή η λέξη / λέξεις;	Σε ποια πτώση βρίσκονται;
Μπορούμε			
είχαν αφήσει			
να παίρνει			
να έχουν			
ἐπιμελοῦνται			
ἐννοῶσι			
πειρῶνται			
ἐπαινῶ			
ἀναγκάζονται			
ζητῶν			
να δεχθῆ			
να κυβερνά			
ἠθέλαμεν			
έχ ε τ ε			
ν α β ά λ ο υ ν			
π ο τ ί ζ ο υ ν			
φ ω τ ί ζ ε ι			

✎ Ποιες ομοιότητες και ποιες διαφορές εντοπίσατε σε ό,τι αφορά το **αντικείμενο** σε κείμενα του 20ου, του 19ου, του 18ου και του 4ου αιώνα π. Χ.;

.....

.....

.....

V.

Λίγη θεωρία για το Αντικείμενο στα νέα και τα αρχαία

Αντικείμενο ονομάζεται ο όρος της πρότασης που δηλώνει το πρόσωπο, το ζώο ή το πράγμα στο οποίο μεταβαίνει ή στο οποίο αναφέρεται η ενέργεια του υποκειμένου.

Το αντικείμενο, όταν είναι ουσιαστικό ή λέξη / φράση σε θέση ουσιαστικού (ουσιαστικοποιημένη), τίθεται πάντοτε σε μια από τις πλάγιες πτώσεις: *γενική, δοτική, αιτιατική*.

Ως αντικείμενο στα αρχαία ελληνικά τίθεται:

Ουσιαστικό: *Οί Αθηναῖοι ἐφρούρουν τὰ τείχη.*

Επίθετο, μετοχή ή αντωνυμία: **Τοὺς ξένους ἀδικεῖ σφόδρα.**

Απαρέμφατο (ἀναρθρο ή ἐναρθρο): **Ἐύνεδροι βούλονται γίγνεσθαι.**

Οἱ ἔφιπποι φοβοῦνται τὸ καταπεσεῖν.

Ἀκλιτη λέξη ή φράση με άρθρο: **Τοὺς μὲν ἀπέκτεινε, τοὺς δὲ ἠνδραπόδισε.**

Εμπρόθετος προσδιορισμός με ή χωρίς άρθρο: **Ἐώρων τοὺς ἀπὸ Φυλῆς εὐτυχοῦντας.**

Δευτερεύουσα ονοματική πρόταση: **Λέγουσιν ὅτι δεκαταῖος ἀφίκετο ἐπὶ τὸ ὄρος.**

Φοβεῖται μὴ τὰ ἔσχατα πάθῃ.